

Osmanlı Devleti'nde girişimcilik faaliyetleri üzerine bir inceleme: Hürrem Sultan örneği

An examination of entrepreneurial activities in the Ottoman Empire: The case of Hürrem Sultan

Muhammet Fatih Şengüllendi¹ 

Öz

Bu çalışma, girişimcilik kavramını tarihsel perspektiften ele alarak Osmanlı Devleti'nde ekonomik faaliyetlerin nasıl örgütlendiğini Hürrem Sultan örneği üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Girişimcilik literatürünün büyük ölçüde Batı merkezli varsayımlar üzerine inşa edilmiş olması, farklı tarihsel ve kurumsal girişimcilik biçimlerinin yeterince açıklanamamasına yol açmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, Osmanlı Devleti ekonomik yapısı içerisinde vakıf sistemi, mülkiyet ilişkileri ve devlet merkezli ekonomik düzenin girişimcilik faaliyetleri üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Araştırmada nitel yöntem benimsenmiş ve doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, Hürrem Sultan'ın yalnızca siyasi bir figür olmadığını; aynı zamanda ticaret, sınai üretim, tarım, gayrimenkul ve mali yatırımlar gibi farklı alanlarda faaliyet gösteren çok yönlü bir ekonomik aktör olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, girişimciliğin yalnızca bireysel kâr maksimizasyonuna dayalı bir süreç olmadığını; aynı zamanda kurumsal yapı, devlet ilişkileri ve toplumsal fayda üretimi ile iç içe geçmiş çok katmanlı bir olgu olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda çalışma, Osmanlı Devleti'nde girişimciliğin tarihsel ve kurumsal boyutlarının anlaşılmasına katkı sunmakta ve girişimcilik literatürüne alternatif bir bakış açısı geliştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşletme Tarihi, Osmanlı Devleti, Girişimcilik Tarihi, Hürrem Sultan

Jel Kodları: M13, N80, N83

Abstract

This study takes a historical and contextual look at entrepreneurship, focusing on how economic activities were organised in the Ottoman Empire through the example of Hürrem Sultan. The dominance of Western-centric assumptions in the entrepreneurship literature has limited the understanding of entrepreneurial forms emerging in different historical and institutional contexts. In this regard, the study focuses on the role of institutional structures, such as the waqf system, property relations, and state-centred economic organisation, in shaping entrepreneurial activities within the Ottoman context. A qualitative method was adopted, and document analysis was employed. The findings reveal that Hürrem Sultan was not only a political figure but also a multifaceted economic actor operating across sectors such as trade, industrial production, agriculture, real estate, and financial investments. These findings indicate that entrepreneurship cannot be reduced solely to a process of individual profit maximisation; rather, it emerges as a multi-layered phenomenon embedded in institutional structures, state relations, and the production of social benefit. In this respect, the study contributes to the entrepreneurship literature by offering a historically grounded, context-sensitive perspective on entrepreneurial activity in the Ottoman Empire.

Keywords: Business History, Ottoman Empire, Entrepreneurship History, Hürrem Sultan

Jel Codes: M13, N80, N83

Başvuru/Submitted: 16/04/2026

Revizyon/ Revised: 20/05/2026

Kabul/Accepted: 3/06/2026

Yayın/Online Published: 25/06/2026

Atıf/Citation: Şengüllendi, M.F., Osmanlı Devleti'nde girişimcilik faaliyetleri üzerine bir inceleme: Hürrem Sultan örneği, bmij (2026) 14 (2): 663-675 doi: <https://doi.org/10.15295/bmij.v14i2.2775>

Extended Abstract

An examination of entrepreneurial activities in the Ottoman Empire: The case of Hürrem Sultan

Literature

The entrepreneurship literature has traditionally been grounded in an economic and individualistic understanding of entrepreneurial activity, emphasising new venture creation and opportunity exploitation. Shane and Venkataraman (2000) define entrepreneurship as the process of discovering, evaluating, and exploiting opportunities, while Kirzner (1997) highlights alertness to market disequilibria. In contrast, Schumpeter (1934) conceptualises the entrepreneur as an innovator driving economic transformation. Despite their contributions, these approaches are largely rooted in the assumptions of modern capitalist contexts.

More recent studies challenge this universal perspective by emphasising the context-dependent nature of entrepreneurship. Welter (2011) argues that entrepreneurial activity is embedded within historical, social, and institutional environments, while institutional economics underscores the role of formal and informal structures in shaping economic behaviour (North, 1990). From this perspective, entrepreneurship emerges within institutional constraints and opportunities rather than as a purely individual act. However, the literature remains heavily influenced by Western-centric assumptions, limiting its applicability to non-Western and pre-capitalist contexts (Buğra, 1994; Kuran, 2011). This bias narrows the analytical scope of entrepreneurship and overlooks alternative forms of economic organisation.

In this regard, the Ottoman Empire provides a distinctive historical context in which entrepreneurship was shaped through institutional and social mechanisms. Its economic system—based on waqf institutions, guild structures, and state regulation—demonstrates that economic activity was oriented not only toward profit maximisation but also toward social welfare and the provision of public goods (Çizakça, 2000; Kuran, 2001). This configuration reflects an alternative model in which economic and social dimensions are deeply intertwined. Contemporary debates further highlight hybrid forms such as social and institutional entrepreneurship, which combine economic and social value creation (Battilana et al., 2009; Mair and Martí, 2006). Historical cases are therefore particularly valuable for understanding the early manifestations of such hybrid models. Within this theoretical framework, the case of Hürrem Sultan illustrates that entrepreneurship extends beyond profit-driven activity. Her diverse economic engagements reveal a multi-layered, institutionally embedded form of entrepreneurship that integrates economic value creation with social objectives and state structures. This case thus provides a historically grounded basis for rethinking entrepreneurship as a contextually embedded, multi-dimensional phenomenon.

Research subject

This study aims to examine how entrepreneurial activities were shaped within the institutional and historical context of the Ottoman Empire through the case of Hürrem Sultan, and to determine how Hürrem Sultan can be positioned within the framework of modern entrepreneurship theories.

Research purpose and importance

This study aims to analyse how entrepreneurship emerged and was organised within the Ottoman economic structure by examining the concept of entrepreneurship from a historical and contextual perspective. The significance of the study lies in its provision of an alternative historical example to the Western-centric perspective dominant in the entrepreneurship literature and in its ability to reveal the multi-layered nature of entrepreneurship within the Ottoman context.

Contribution of the article to the literature

This study shows that entrepreneurship is not limited to Western, modern economic systems, but has also developed in different historical and cultural contexts. Focusing on the Ottoman Empire, it highlights how entrepreneurial activities were shaped within a broader institutional framework that included the waqf system, state structures, and social relations. Through the case of Hürrem Sultan, the study illustrates a form of entrepreneurship that combines economic activity with social responsibility, offering an early example of what is today described as hybrid entrepreneurship. In doing so, it also brings attention to the often-overlooked role of women in economic life, contributing to a better understanding of women's entrepreneurship from a historical perspective.

Design and method

The study uses a qualitative approach and employs a historical research design. Secondary sources are systematically examined through the document analysis method.

Research type

A qualitative research method is employed in this study.

Research problems

The main research questions of this study are formulated as follows:

Through which mechanisms did entrepreneurial activities emerge, and how were they organised within the unique economic and institutional structure of the Ottoman Empire?

How can Hürrem Sultan's multi-sectoral economic activities be positioned within the framework of contemporary entrepreneurship theories (institutional, social, portfolio, and state-embedded entrepreneurship)?

Data collection method

The document analysis method is employed in this study. Academic studies and secondary sources are examined.

Quantitative/qualitative analysis

Qualitative analysis is conducted. The data are analysed using an interpretive and explanatory approach.

Research model

An interpretive historical analysis model grounded in historical context is employed. In addition, a micro-level business history approach is adopted.

Research hypotheses

Since this study is exploratory and qualitative, no explicit hypotheses are formulated.

Findings and discussion

The findings indicate that the waqf system, state policies, and property relations shaped entrepreneurship in the Ottoman Empire. Hürrem Sultan's activities provide a concrete example of this structure.

Findings as a result of analysis

It is observed that Hürrem Sultan engaged in multi-sectoral economic activities. In this process, the waqf system was effectively utilised as a sustainable economic model. The findings reveal that entrepreneurship is not solely a profit-driven process, but is also closely associated with the creation of social value. Furthermore, economic activities are found to be closely intertwined with state structures and shaped by institutional arrangements.

Hypothesis test results

No quantitative hypothesis testing is conducted.

Discussing the findings with the literature

The study's findings align with Schumpeter's (1934) view of the entrepreneur as an innovative actor who transforms the economic structure. Hürrem Sultan's investments across multiple sectors and her economic organisation model suggest not only adaptation to existing structures but also the capacity to reshape them. At the same time, the results are consistent with North's (1990) institutional perspective, indicating that entrepreneurial activities cannot be understood independently of market mechanisms, but are instead shaped by institutional elements such as the waqf system, property relations, and state regulations. In line with Welter's (2011) contextualised entrepreneurship approach, the findings also show that entrepreneurship gains meaning within its historical, social, and institutional context. In this sense, the case of Hürrem Sultan demonstrates that entrepreneurship is not a universal, one-dimensional phenomenon, but rather takes different forms depending on the context in which it emerges. Finally, the findings align with the social entrepreneurship literature, highlighting that economic value creation and social benefit can coexist. In this respect, waqf-based structures can be considered early historical examples of such hybrid entrepreneurship models.

Conclusion, recommendation and limitations

The study shows that entrepreneurship cannot be explained solely as a one-dimensional phenomenon based on individual opportunity recognition and profit maximisation. Instead, it emerges as a multi-dimensional process shaped by historical, institutional, and social contexts. The findings from the Ottoman Empire indicate that entrepreneurial activities were closely intertwined with institutional mechanisms, including the waqf system, property relations, and a state-centred economic structure. In this context, entrepreneurship extends beyond the creation of economic value and also involves the production of social benefit and the sustainability of public services. Hürrem Sultan's multi-sectoral activities, in particular, demonstrate that entrepreneurship can span different domains, diversify risk, and operate in close integration with institutional structures. Overall, the study highlights the contextual and layered nature of entrepreneurship and offers an alternative perspective that goes beyond the narrow, Western-centric approaches dominant in the existing literature.

Results of the article

The institutional structure shaped entrepreneurial activities in the Ottoman Empire. In this context, the waqf system, property relations, and state regulations were key factors in determining both the emergence and the functioning of entrepreneurship. Hürrem Sultan's economic activities across different sectors present a concrete example of a hybrid entrepreneurship model. Moreover, the findings indicate that entrepreneurship is not merely an individual activity; rather, it is a process deeply embedded in social structures, involving the creation of social value and the sustainability of public services.

Suggestions based on results

The study demonstrates the need to reassess entrepreneurship across different historical and institutional structures, such as the Ottoman State, in future research. It suggests that historical cases can expand the explanatory power of contemporary entrepreneurship theories. Future studies are recommended to comparatively examine the economic activities of different dynastic women, such as Mihrimah Sultan, Kösem Sultan, and Nurbanu Sultan, and to investigate the transformation of women's entrepreneurship in the Ottoman State across different historical periods through archive-based research. In addition, testing the historical entrepreneurship approach with broader samples from non-Western societies may contribute significantly to the literature.

Limitations of the article

This study has several limitations. First, the study relies predominantly on secondary historical sources rather than directly examining primary archival documents. Second, the analysis is limited to a single historical actor, namely Hürrem Sultan. Therefore, the findings may not be generalised to all examples of women's entrepreneurship in the Ottoman State.

Giriş

Girişimcilik işletme tarihi perspektifinden ele alındığında, sadece yeni bir işletme kurma faaliyetleriyle sınırlı bir kavram olarak değerlendirilmemektedir (Davidsson, 2015). Bunun aksine, girişimcilik farklı tarihsel bağlamlarda ortaya çıkan ekonomik fırsatların nasıl tanımlandığı, nasıl anlamlandırıldığı ve hangi kurumsal mekanizmalar aracılığıyla hayata geçirildiği ile yakından ilişkilidir (Shane ve Venkataraman, 2000). Bu kapsamda işletme tarihi perspektifinden girişimcilik, fırsatların keşfi ve değerlendirilmesi ile sınırlı olmayan; aynı zamanda belirsizlik koşulları altında kaynakların yeniden tahsisi ve örgütlenmesini içeren dinamik bir süreç olarak kavramsallaştırılmıştır (Kirzner, 1997). Bununla birlikte girişimciliğin tarihsel açıdan, hem makro düzeyde ekonomik sistemlerin evrimini hem de mikro düzeyde aktörlerin stratejik davranışlarını şekillendiren çok katmanlı bir analiz alanı olduğu öne sürülmektedir (Carlsson vd., 2013).

Tarihsel süreç içerisinde girişimciliğin, farklı dönemlerin kurumsal ve ekonomik yapılarına bağlı olarak çeşitlenen bir karakter sergilediği öne sürülmektedir (Welter, 2011; Wadhvani ve Jones, 2014). Bu durum, girişimciliğin evrensel ve homojen bir olgudan ziyade bağlamsal olarak şekillenen bir süreç olduğunu göstermektedir (Gartner, 1985). Örneğin, özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte üretim ilişkilerindeki dönüşüm, girişimciliğin daha sistematik ve kurumsal bir nitelik kazanmasına yol açmıştır (Wennekers ve Thurik, 1999). Bu süreçte girişimci, yalnızca ticari faaliyet yürüten bir aktör olmaktan çıkarak yenilik üreten ve ekonomik yapıyı dönüştüren bir unsur olarak konumlandırılmıştır. Schumpeterci yaklaşım ise bu dönüşümü teorik olarak temellendirerek girişimciyi yaratıcı yıkım sürecinin merkezine yerleştirmiştir (Schumpeter, 1934; Baumol, 1990).

Bununla birlikte, McMullen (2011)'e göre girişimcilik literatürünün önemli bir bölümünün Batı merkezli olması, bu araştırmanın amacı doğrultusunda ele alındığında, Türk girişimcilik tarihi araştırmaları açısından literatürde önemli bir boşluk olduğunu göstermektedir. Çünkü, girişimcilik tarihi çalışmaları Batı merkezli teorik varsayımlar üzerine inşa edilmiştir. Bu durum, farklı tarihsel ve kurumsal bağlamlarda ortaya çıkan girişimcilik biçimlerinin yeterince açıklanamamasına yol açmaktadır (Buğra, 1994; Kuran, 2012). Dolayısıyla girişimciliğin yalnızca modern kapitalist ekonomilere özgü bir olgu olarak ele alınması, kavramın analitik kapsamını sınırlamaktadır. Oysa girişimcilik faaliyetleri, farklı toplumsal ve kurumsal yapılarda özgün biçimlerde ortaya çıkmakta ve tarihsel ve kurumsal koşullar altında yeniden şekillenmektedir (Welter, 2011; Prouchet, 2025).

Bu noktada Osmanlı Devleti, girişimciliğin piyasa temelli bireysel faaliyetlerden ziyade kurumsal ve toplumsal mekanizmalar aracılığıyla şekillendiği özgün bir örnek teşkil etmektedir (Çizakça, 2000). Osmanlı Devleti ekonomik yapısı içerisinde vakıf sistemi, lonca örgütlenmeleri ve saray merkezli ekonomik ilişkiler, girişimciliğin sosyal ve ekonomik boyutlarının iç içe geçtiği bir kurumsal yapı oluşturmuştur (Kuran, 2012). Bu yapı, ekonomik faaliyetlerin yalnızca kâr maksimizasyonu çerçevesinde değil; aynı zamanda toplumsal refah üretimi ve kamusal hizmetlerin sürdürülebilirliği bağlamında ele alındığını göstermektedir (Kuran, 2001). Bu çerçevede, Osmanlı toplumunda kadınların ekonomik hayattaki rolü, girişimcilik literatürü açısından yeniden değerlendirilmesi gereken önemli bir analiz alanı sunmaktadır. Geleneksel anlatılar kadınları çoğunlukla pasif aktörler olarak konumlandırırsa da tarihsel veriler kadınların mülkiyet ilişkilerine aktif biçimde katıldığını, ekonomik kaynakları yönettiğini ve girişimsel faaliyetlerde bulunduğunu ortaya koymaktadır (Kuran, 2012; Dávila ve Lluch, 2022; Jennings ve Brush, 2013). Bu durum, girişimciliğin toplumsal cinsiyet boyutunun tarihsel süreçler ve kurumsal yapılar çerçevesinde yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu çerçevede Hürrem Sultan, Osmanlı Devleti'nde girişimcilik faaliyetlerinin kurumsal ve toplumsal boyutlarını analiz etmek açısından özgün bir örnek teşkil etmektedir. Bu örnek, girişimcilik faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'nin kurumsal yapısı içinde nasıl şekillendiğini ve vakıf sistemi aracılığıyla nasıl sürdürülebilir hâle getirildiğini göstermektedir. Kurduğu vakıflar, gerçekleştirdiği imar faaliyetleri ve bu yapıların sürdürülebilirliğini sağlayan finansal organizasyon modeli, Hürrem Sultan'ın yalnızca siyasi bir figür değil; aynı zamanda kaynakları mobilize eden ve sosyal fayda üreten bir girişimci aktör olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır (Mair ve Martí, 2006; Xu vd., 2024).

Bu çalışma, Osmanlı Devleti ekonomik ve kurumsal yapısı içinde kadınların ekonomik rolünü tarihsel bir perspektiften inceleyerek, vakıf sistemi ve saray merkezli ilişkiler çerçevesinde Hürrem Sultan'ın girişimcilik faaliyetlerini yorumlayıcı tarihsel analizle ele alarak ekonomik kaynakları kullanma biçimini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte, girişimcilik literatürünün büyük ölçüde modern ve Batı merkezli örneklerle dayanması, tarihsel örneklerin sınırlı kalmasına yol açmakta; Osmanlı Devleti'nde kadınların ekonomik rollerine ilişkin araştırmaların görece azlığı ise önemli bir araştırma boşluğu oluşturmaktadır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu Hürrem Sultan örneği üzerinden doldurmayı hedefleyerek girişimciliğin tarihsel ve bağlamsal boyutlarının yeniden değerlendirilmesine

katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın temel araştırma sorusu, Osmanlı Devleti'nin kendine özgü ekonomik ve kurumsal yapısı içerisinde girişimcilik faaliyetlerinin hangi mekanizmalar aracılığıyla ortaya çıktığı ve nasıl örgütlendiği ile Hürrem Sultan'ın çok sektörlü ekonomik faaliyetlerinin çağdaş girişimcilik teorileri çerçevesinde nasıl değerlendirilebileceğidir.

Kavramsal çerçeve

Girişimcilik ve kadın girişimciliği

Girişimcilik kavramının tanımlanmasına ilişkin literatürde farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte, bu yaklaşımlar büyük ölçüde üç temel eksen etrafında şekillenmektedir:

- Girişimcinin bireysel özellikleri (McClelland, 1987)
- Yeni örgütlerin ortaya çıkışı (Gartner, 1989)
- Fırsatların keşfi süreci (Shane ve Venkataraman, 2000)

Bununla birlikte, bu yaklaşımlar, girişimciliğin tarihsel süreç içerisindeki dönüşümünü ve ekonomik değişimle olan ilişkisini açıklamakta sınırlı kalmaktadır. Bu sınırlılığı aşmak amacıyla geliştirilen tarihsel perspektif, girişimciliği ekonomik değişimi harekete geçiren yaratıcı süreçler bütünü olarak ele almaktadır (Wadhvani ve Jones, 2014). Bu yaklaşımın teorik kökenleri ise Alman Tarihçi Okulu'na kadar uzanmakta ve Schmoller tarafından ekonomik davranışların evrensel ve soyut kurallar yerine dönemin tarihsel ve toplumsal koşulları çerçevesinde anlaşılması gerektiğini savunarak klasik iktisadın indirgemeci varsayımlarına karşı çıkmışlardır (Shionoya, 2005).

Bu düşünsel zemin üzerinde yükselen Schumpeteryen yaklaşım, girişimciliği ekonomik sistemde değişimi mümkün kılan temel aktör olarak konumlandırmaktadır. Schumpeter (1934), girişimcinin mevcut kaynakları yeni kombinasyonlar hâlinde bir araya getirerek ekonomik yapıda dönüşüm yarattığını ileri sürmekte; daha sonraki çalışmalarında ise bu süreci "yaratıcı tepki" kavramı ile açıklamaktadır (Schumpeter, 1947). Bu yaklaşım, girişimciliğin yalnızca fırsatları keşfetmekten ibaret olmadığını; aynı zamanda geleceğe yönelik tahayyüller geliştirme ve bu tahayyülleri gerçekleştirme kapasitesiyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu perspektiften hareketle girişimcilik, yalnızca ekonomik değer üretimi ile sınırlı olmayan; farklı değer biçimlerinin (sosyal, kültürel, dini) ortaya çıkmasına da aracılık eden bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Nitekim girişimci motivasyonlarının yalnızca rasyonel fayda maksimizasyonu ile açıklanamayacağı; aksine tarihsel olarak şekillenen çoklu motivasyonlara dayandığı vurgulanmaktadır (Schumpeter, 1954). Bu durum, girişimciliğin piyasa dışı alanlarda da ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Bu geniş perspektif içerisinde kadın girişimciliği, girişimcilik literatürünün önemli ancak görece ihmal edilmiş bir boyutunu oluşturmaktadır (Yadav ve Unni, 2016). Kadın girişimciliğine yönelik çalışmalar çoğunlukla modern ekonomik sistemler içerisinde kadınların karşılaştıkları engellere ve fırsatlara odaklanmakta (Jennings ve Brush, 2013); tarihsel bağlamda kadınların ekonomik ve sosyal aktör olarak üstlendikleri roller ise sınırlı düzeyde incelenmektedir. Nitekim tarihsel çalışmalar, Osmanlı Devleti'nde kadınların yalnızca pasif ekonomik aktörler olmadığını; aksine mülkiyet yönetimi, vakıf faaliyetleri ve kurumsal yapılar aracılığıyla ekonomik kaynakların yönlendirilmesinde aktif roller üstlendiklerini göstermektedir (Kuran, 2001; Peirce, 1993; Zilfi, 1997). Bu durum, kadın girişimciliğinin yalnızca işletme kurma faaliyetleri üzerinden değil; aynı zamanda kaynak tahsisi, değer üretimi ve toplumsal etki yaratma süreçleri üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Girişimcilik tarihi ve tarihsel perspektif

Girişimcilik tarihi çalışmaları, girişimcilik faaliyetlerini belirli bir zaman dilimi içerisinde ortaya çıkan bireysel eylemler olarak değil; tarihsel süreçler içerisinde şekillenen dinamik bir olgu olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, girişimciliğin yalnızca birey ya da işletme düzeyinde değil; ekonomik, sosyal ve kurumsal yapıların etkileşimi içerisinde ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Wadhvani ve Jones, 2014). Tarihsel perspektifin temel dayanaklarından biri, ekonomik faaliyetlerin toplumsal ilişkiler içerisine gömülü olduğu varsayımdır. Bu bağlamda Granovetter (1985), ekonomik eylemlerin sosyal ağlardan bağımsız olarak anlaşılamayacağını ileri sürerek girişimciliğin sosyal bağlamdan koparılamayacağını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Koselleck (2004), bireylerin geleceğe yönelik beklentilerinin geçmiş deneyimlerle şekillendiğini belirterek girişimciliğin zamansal bir boyut taşıdığını vurgulamaktadır.

Bu yaklaşım doğrultusunda girişimcilik, yalnızca mevcut fırsatların keşfi değil; aynı zamanda geleceğin tahayyül edilmesi ve bu tahayyüllerin hayata geçirilmesi süreci olarak değerlendirilmektedir. Girişimci

aktörler, içinde bulundukları kurumsal ve toplumsal koşullardan tamamen bağımsız hareket etmemekle birlikte, bu yapıları dönüştürebilecek yaratıcı kapasiteye de sahiptir. Bu durum, girişimciliğin yalnızca kurumsal yapılar tarafından belirlenen bir faaliyet olmadığını; aksine aktörlerin bu yapılar üzerinde dönüştürücü etkiler yaratabildiğini göstermektedir (Wadhwani ve Jones, 2014). Bu çerçevede girişimcilik faaliyetleri, bireysel aktörlerin tekil eylemleri olarak değil; zaman içerisinde birbirini takip eden ve birbirini etkileyen süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, girişimciliğin kolektif ve kümülatif bir karakter taşıdığını göstermektedir. Nitekim ekonomik ve sosyal dönüşüm, tek bir girişimci eylemden ziyade, birbirine bağlı girişimsel süreçlerin birikimli etkisiyle gerçekleşmektedir. Bu teorik yaklaşım, Osmanlı Devleti gibi farklı kurumsal yapılara sahip tarihsel bağlamların girişimcilik perspektifiyle yeniden değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Osmanlı Devleti'nde ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde vakıf sistemi, lonca örgütlenmeleri ve devlet merkezli düzenlemeler aracılığıyla şekillenmesi, girişimciliğin piyasa temelli bireysel faaliyetlerden farklı biçimlerde ortaya çıktığını göstermektedir (Çizakça, 2000; Kuran, 2001).

Bu doğrultuda Osmanlı Devleti örneği, girişimciliğin yalnızca piyasa mekanizmaları üzerinden değil; aynı zamanda kurumsal, sosyal ve kültürel yapılar aracılığıyla şekillendiğini ortaya koyarak girişimcilik literatürüne alternatif bir perspektif sunmaktadır. Bu çerçevede Hürrem Sultan, vakıf faaliyetleri aracılığıyla ekonomik kaynakları yeniden tahsis eden, sosyal fayda üreten ve bu faaliyetleri dini ve toplumsal meşruiyet zemininde kurumsallaştıran bir aktör olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Hürrem Sultan örneği, Osmanlı Devleti'nde kadın girişimciliğinin tarihsel yönünü somutlaştırarak, girişimsel süreçlerin piyasa dışı alanlarda da nasıl ortaya çıktığını göstermektedir.

Dönem ile ilgili bulgular

Hürrem Sultan, Osmanlı Devleti'ne Yavuz Sultan Selim döneminde bir cariye olarak gelmiş, fakat devlet yapısı içerisinde etkili olduğu dönem Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534 yılında kendisiyle nikâh kıydığı yılla başlayıp vefat ettiği yıl olan 1558'e kadar olan dönemdir (Oluk, 2013). Bu yıllarda Osmanlı Devleti ekonomisi istikrarlı bir tarımsal temele, güçlü bir nakit vakıf sistemine ve devletin zirvede olduğu bir mali ihtişama sahiptir. Ancak bu dönemde aynı zamanda, nüfus artışının yarattığı gıda talebi ve yavaş yavaş etkisini gösterecek olan nakit para ihtiyacı gibi yapısal dinamikler de mevcuttur (İnalçık, 1973).

Osmanlı Devleti'nin "Klasik Çağı"nın zirvesini temsil eden 1534-1558 yılları arası, iktisadi açıdan büyük bir genişleme ve kurumsallaşma dönemidir. Bu dönemde imparatorluk ekonomisi, güçlü bir merkezi otorite ve genişleyen toprakların sunduğu kaynaklar üzerinde yükselmiştir. Dönemin en belirgin özelliği, Anadolu'da yaşanan hızlı nüfus artışıdır; bu demografik baskı tarımsal üretimin yoğunlaşmasına ve köylülerin yeni üretim stratejileri geliştirmesine yol açmıştır (İslamoğlu-İnan, 1994; Cook, 1972). Bu dönemde ekonomik yapının temelini "çift-hane sistemi" olarak adlandırılan küçük köylü işletmeleri oluşturmuş, devlet bu yapı üzerinden vergi gelirlerini güvence altına almıştır (Barkan, 1980; İnalçık, 1973). Aynı zamanda, vakıf sistemi bu dönemde sosyal ve ekonomik hayatın ana motoru haline gelmiş; Süleymaniye Külliyesi gibi devasa yapılar hem bayındırlık faaliyetlerini hem de şehir ekonomisini canlandıran büyük yatırım merkezleri olarak işlev görmüştür (Kan ve Binan, 2014; Koç ve Özdemir, 2017).

Devletin bireysel girişimcilere muamelesi

Osmanlı Devleti bu dönemde, bireysel girişimciliği "iaşecilik" (provisionism) ilkesi çerçevesinde, yani şehirlerin ve ordunun ihtiyaçlarının kesintisiz karşılanması hedefiyle yönlendirmiştir (Genç, 1975). Devlet, bireylerin iktisadi faaliyetlerini tamamen serbest bırakmak yerine, adaletnameler aracılığıyla mülkiyet haklarını koruyan hukuki bir çerçeve sunmuştur. Kanuni Sultan Süleyman, tahta çıktığında yayınladığı emirlerle, yerel idarecilerin halkın malına el koymasını yasaklamış ve bireylerin kullanım (tasarruf) haklarını kanun güvencesine alarak üretimde sürekliliği teşvik etmiştir (Barkan, 1943). Devlet, bireysel girişimcileri özellikle vakıf kurma ve mülk edinme yoluyla sisteme dâhil etmiş, bu sayede hem bireylerin servet biriktirmesine imkân tanımış hem de bu servetin sosyal hizmetlere (imaretler, hastaneler, medreseler) aktarılmasını sağlamıştır (Singer, 2012; Kazıcı, 2003).

Girişimcilerin kaynakları ve faaliyet biçimleri

İncelenen dönemde girişimcilerin ekonomik faaliyetleri, yalnızca bireysel sermaye birikimi ve rasyonel seçim perspektifi ile açıklanamayacak ölçüde karmaşık bir kurumsal bağlama gömülmüştür. Bu durum, girişimciliğin geleneksel neoklasik yaklaşımların ötesinde, kurumsal yapıların sunduğu fırsatlar ve sınırlılıklar çerçevesinde şekillenen ilişkisel bir süreç olduğunu göstermektedir. Granovetter'in (1985) gömülülük yaklaşımı ile North'un (1990) kurumsal iktisat perspektifi birlikte ele alındığında, Osmanlı Devleti'nde girişimcilik faaliyetlerinin piyasa mekanizmalarından ziyade sosyal, politik ve hukuki düzenlemelerle iç içe geçtiği anlaşılmaktadır. Bu yönüyle Osmanlı girişimciliği, girişimcilik

faaliyetlerinin tarihsel ve kurumsal koşullar tarafından şekillendiğini vurgulayan literatürün (Welter, 2011) erken tarihsel örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Modern bankacılığın henüz bulunmadığı bu dönemde "para vakıfları", girişimcilere düşük maliyetli kredi sağlayan temel kurumlar olmuştur. Özellikle girişimciler, bu vakıflardan sağladıkları sermaye ile hammadde temin etmiş ve ticari faaliyetlerini yürütmüşlerdir (Özcan, 2003; Çizakça, 1996). İlgili dönem incelendiğinde girişimciler; un değirmenleri, fırınlar, sabunhaneler ve hamamlar gibi sürekli nakit akışı sağlayan sanayi tesislere yatırım yapmışlardır. Bu işletmelerin çoğu vakıf portföylerinin bir parçası olarak yönetilmiş hem yerel istihdam yaratmış hem de şehir ekonomisinin canlılığını korumuştur (Tanman, 2003; Beytar, 2025). Aynı zamanda 16. yüzyılın ortalarında, özellikle tekstil alanında, tacirlerin hammaddeyi üreticiye sağlayıp mamul ürünü topladığı "sipariş usulü" üretim organizasyonlarının geliştiği ve girişimcilerin bu ağlar üzerinden bölgesel pazarlara hâkim oldukları görülmektedir (İslamoğlu-İnan, 1994). Sonuç olarak, incelenen dönemde girişimcilik; devletin merkezi olarak belirlediği hukuki sınırlar içinde, vakıf sermayesi ve mülkiyet haklarının korunmasıyla şekillenen hem bireysel kârı hem de toplumsal faydayı gözetken bir yapı olarak dikkat çekmektedir.

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve tarihsel araştırma deseni benimsenmiştir. Tarihsel araştırma deseni, çalışmanın amacına uygun olarak geçmişe ait verilerin sistematik biçimde toplanması, yorumlanması ve tarihsel süreçler içerisinde anlamlandırılmasına dayanmaktadır (Tosh, 2021). Bu yaklaşım, geçmişteki olay ve olguların neden-sonuç ilişkileri içerisinde çözümlenmesine, tarihsel süreçlerin günümüzle bağlantılarının kurulmasına ve bireyler ile kurumların faaliyetlerinin dönemin tarihsel, toplumsal ve kurumsal koşulları içerisinde değerlendirilmesine imkân tanımaktadır (Sarfo ve Ofori, 2017). Bu yönüyle yöntem, yalnızca betimleyici değil; aynı zamanda açıklayıcı ve yorumlayıcı bir analiz sunarak toplumsal ve kurumsal yapıların anlaşılmasına katkı sağlamaktadır (Lune ve Berg, 2011).

Nitel araştırma yöntemi, toplumsal olguların ortaya çıktıkları tarihsel, kurumsal ve sosyal koşullar çerçevesinde derinlemesine anlaşılmasını amaçlayan bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Creswell ve Poth, 2016; Merriam, 2009). Özellikle tarihsel aktörlerin ekonomik faaliyetlerinin anlamlandırılmasında, nicel göstergelerin ötesine geçerek süreçlerin, ilişkilerin ve kurumsal yapıların yorumlanmasına imkân sağlaması nedeniyle nitel yöntem tercih edilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, Hürrem Sultan'ın ekonomik faaliyetlerinin yalnızca nicel büyüklükleri üzerinden değil; ortaya çıktıkları tarihsel koşullar ve kurumsal ilişkiler ağı içerisinde değerlendirilmesini hedeflemektedir.

Araştırmada veri toplama tekniği olarak kullanılan doküman analizi ise tarihsel olay ve olguların yazılı kaynaklar üzerinden sistematik biçimde incelenmesini mümkün kılan bir yöntemdir (Bowen, 2009). Bu kapsamda vakfiye kayıtları ve muhasebe verilerine ilişkin tarihsel incelemeler, bilimsel yayınlar, tezler ve diğer ikincil akademik kaynaklar değerlendirilmiş; araştırma soruları doğrultusunda Hürrem Sultan'ın girişimcilik faaliyetlerinin hangi mekanizmalar aracılığıyla ortaya çıktığı ve çağdaş girişimcilik teorileri açısından nasıl yorumlanabileceği açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma yalnızca tarihsel dokümanlar ve ikincil kaynaklara dayandığından etik kurul izni gerekmemektedir. Bu nedenle nitel araştırma yöntemi ve doküman analizi tekniği, araştırmanın temel sorularını tarihsel ve kurumsal boyutlarıyla açıklama amacıyla uyumlu bir yaklaşım sunmaktadır.

Araştırmanın işletme tarihi literatürü içerisindeki konumlandırılması açısından Dirlik ve Leblebici (2016), mikro ve makro olmak üzere iki analiz düzeyi önermektedir. Bu doğrultuda girişimciler kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar mikro yaklaşım içerisinde değerlendirilmektedir (Dirlik ve Leblebici, 2016, s. 141). Dolayısıyla bu araştırma, Hürrem Sultan'ın girişimcilik faaliyetlerini işletme tarihi ve çağdaş girişimcilik teorileri üzerinden incelemesi nedeniyle işletme tarihi açısından mikro yaklaşıma sahiptir. Söz konusu incelemenin alt zeminini oluşturmak amacıyla öncelikle dönemin koşulları ortaya konulmuş, ardından Hürrem Sultan'ın girişimcilik faaliyetleri ikincil tarihsel kaynaklar üzerinden analiz edilmiştir.

Araştırmada bulguların ortaya daha net olarak konulması için araştırma iki bölüm şeklinde ele alınmıştır. İlk bölümde Hürrem Sultan'ın yaşadığı dönem ile ilgili bulgular aktarılmışken, ikinci bölümde ise Hürrem Sultan'ın girişimcilik faaliyetleri ile ilgili bulgular aktarılmıştır. Araştırmanın sonuç kısmında ise Winata (2008)' referans alınarak girişimcilik teorileri incelenmiş ve Hürrem Sultan'ın güncel girişimcilik literatürü açısından hangi tür girişimci olduğu ortaya konulmuştur.

Bulgular

Hürrem Sultan'ın çok yönlü ekonomik faaliyetlere yönelmesinin altında yalnızca bireysel servet birikimi amacı değil, dönemin siyasal, kurumsal ve toplumsal koşulları da etkili görünmektedir. Osmanlı Devleti'nde hanedan kadınlarının ekonomik gücü çoğunlukla vakıf sistemi aracılığıyla kurumsallaşmakta; bu yapı hem sosyal meşruiyet sağlamanın hem de uzun vadeli ekonomik sürdürülebilirlik oluşturmada önemli bir aracı olarak işlev görmektedir (Kuran, 2001; Kazıcı, 2003, s. 9). Özellikle Haseki Sultan statüsünün sağladığı siyasi nüfuz, ekonomik kaynaklara erişim ve mülk edinme imkânları, Hürrem Sultan'ın geniş ölçekli yatırımlara yönelmesini kolaylaştırmıştır (Clot, 2005). Bunun yanında, imaretler, külliye ve hayır faaliyetleri aracılığıyla toplumsal refahın desteklenmesi, girişimsel faaliyetlerin yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda sosyal ve politik meşruiyet üretimiyle de ilişkili olduğunu göstermektedir (Yavuzcan, 2019; Oluk, 2013).

1534-1558 yılları arasındaki dönem, Osmanlı Devleti'nin sadece askeri ve siyasi değil, aynı zamanda iktisadi açıdan da kurumsallaşmasının zirvesine ulaştığı bir evredir. Bu devirde ekonomi; devletin işe, gelenekçilik ve fiskalizm ilkeleriyle yönetilirken, bireysel ve hanedan temelli girişimcilik faaliyetleri de vakıf sistemi üzerinden hayat bulmuştur (Akkuş ve Menteş, 2018; Uygun, 2019). Bu ekosistemin en etkili aktörlerinden biri olan Hürrem Sultan, şahsi servetini ticaret ve sınai yatırımlarla büyütürken devasa bir hayır ağını finanse eden stratejik bir girişimci figürü olarak öne çıkmaktadır (Oluk, 2013; Yavuzcan, 2019).

Hürrem Sultan'ın bir girişimci olarak faaliyet gösterdiği sektörler, yatırım hacimleri ve operasyonel yönetim biçimleri şu şekilde detaylandırılabilir:

Deniz ticareti ve uluslararası lojistik

Hürrem Sultan, sermayesini sadece durağan mülklerde tutmamış, risk ve kâr barındıran deniz ticaretine de yönlendirmiştir (Altınay, 2011). Sultan'ın Süveyş ile Cidde arasında işletilen birçok vakıf gemisi bulunmaktadır (Yavuzcan, 2019). Bu gemiler, Uzak Doğu ve Hindistan'dan gelen ticari malların lojistiğinde rol oynamış ve navlun gelirleri elde etmiştir. Gemi işletmeciliğinden elde edilen bu gelirler, Mekke ve Medine'deki hayır işlerinin sürekliliğini sağlamak amacıyla doğrudan vakıf bütçesine aktarılmıştır (Necipoglu, 2013).

Sınai üretim ve endüstriyel tesis yönetimi

Hürrem Sultan, hammadde işleyen ve mamul madde üreten tesisler kurarak bölgesel sanayi ekonomisine katılmıştır (Oluk, 2013). Şam ve Kudüs gibi merkezlerde kendi vakıflarına bağlı sabunhaneler, yağhaneler ve mum imalathaneleri (şemhane) işletmiştir (Yavuzcan, 2019). Bununla birlikte Kudüs'teki imaretine sürekli gelir sağlamak amacıyla bölgedeki tepelerde yel değirmenleri kurduşturmuştur. Bu tesislerde marangoz, taşçı, dökümcü ve lağımçı gibi pek çok uzman meslek erbabı istihdam edilmiştir (Yavuzcan, 2019). Tereke kayıtlarına göre Hürrem Sultan'ın imparatorluk genelinde 76 adet su değirmeni (Oluk, 2013, s. 81) ve toplamda 11 değirmen işletmesi bulunmaktadır (Oluk, 2013, s. 119).

Kentsel gayrimenkul portföyü ve kira ekonomisi

Hürrem Sultan, kentsel dokuyu ticari birer yatırım alanına dönüştürmüştür. 1560-1561 yılına ait muhasebe kayıtları bu gücü rakamlarla ispatlamaktadır (Doğan, 2022). Dükkân ve çarşı yönetimi açısından sadece İstanbul'daki vakıflarına bağlı 181 adet dükkân işletilmektedir. Bu dükkânlardan elde edilen yıllık kira geliri 84.775 akçedir (Doğan, 2022, s. 82).

Konaklama ve ticaret merkezleri

Sultan, 102 bab oda, 7 büyük fırın ve Hân-ı Kebîr gibi dev kervansarayları yöneterek şehir ticaretinin kalbinde yer almıştır (Doğan, 2022, s. 81-82). Hamam işletmeciliği kapsamında Ayasofya civarındaki Yeni Hamam ve Galata'daki Eski Hamam gibi tesislerden yıllık toplam 125.000 akçe gelir elde edilmiştir (Doğan, 2022, s. 80).

Tarımsal girişimcilik ve geniş arazi yönetimi

Hürrem Sultan, kendisine temlik edilen arazileri verimli tarım işletmelerine dönüştürmüştür (Yavuzcan, 2019). Hürrem Sultan'ın miras kayıtlarında 815 (bazı kaynaklarda 1000) adet çiftliği olduğu belirtilmektedir (Oluk, 2013, s. 81). Bu çiftliklerden yıllık 325.666 akçelik gelir elde etmiştir (Doğan, 2022, s. 79). Kestel'deki Kadıncık Çiftliği'nde kenevir, pamuk ve piyaz üretimi yapılmış; Kudüs'teki Emyon köyündeki zeytinliklerden 1544 yılında 126.195 akçe hâsılat elde edilmiştir (Yavuzcan, 2019). Vakıf yönetimi, tarımsal verimliliği artırmak için sulama kanalları ve altyapı çalışmalarını bizzat finanse etmiştir (Doğan, 2022).

Mali yatırımlar ve mukataa sistemi

Hürrem Sultan, devletin vergi toplama hakkını temsil eden mukataa (iltizam) sistemine bir yatırımcı olarak dâhil olmuştur (Doğan, 2022; Uygun, 2019). Aydos'taki Misivri (197.000 akçe), Ahyolu'ndaki Vasilkoz (113.333 akçe) ve Çorlu'daki Umurcu (15.666 akçe) mukataalarını işleterek yıllık toplam 325.666 akçe kazanç sağlamıştır (Doğan, 2022, s. 79). Bu faaliyet, bir mültezim gibi hareket ederek devletin vergi kaynaklarını kârlı birer işletmeye dönüştürdüğünü göstermektedir (Uygun, 2019).

Operasyonel yönetim ve istihdam hacmi

Hürrem Sultan, devasa ekonomik ağı sadece finanse etmekle kalmamış, aynı zamanda profesyonel bir yönetici olarak denetlemiştir. Vakıf kurumlarında her gün ne pişeceği, hangi oranda alım yapılacağı ve personel durumu kendisine rapor edilmiş; bu raporlar Babüssaade ağaları aracılığıyla Sultan'a ulaştırılmıştır (Yavuzcan, 2019).

Sadece İstanbul'daki vakıflarında 349 personel istihdam edilmiş, yıllık maaş ödemesi 286.612 akçeye ulaşmıştır (Doğan, 2022, s. 97). Kudüs'teki imaret personel sayısı ise verimlilik artışıyla birlikte beş yıl içinde 37'den 49'a yükseltilmiştir (Yavuzcan, 2019, s. 32).

Sonuç olarak, Hürrem Sultan'ın yıllık toplam gelirinin 867.331 akçe olduğu hesaplanmıştır (Doğan, 2022, s. 85). Mirasındaki 100 milyon akçelik nakit varlığı ve 780.000 altınlık serveti, onun Osmanlı Osmanlı Devleti ekonomik yapısı içerisindeki önemini ve çok sektörlü girişimci kimliğini tescillemektedir (Oluk, 2013, s. 81).

Tartışma ve sonuç

Bu çalışma, Hürrem Sultan'ın ekonomik faaliyetlerini çağdaş girişimcilik kuramları çerçevesinde yeniden yorumlayarak, tarihsel bir aktörün modern teorik kategorilerle nasıl anlamlandırılabilirliğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, Hürrem Sultan'ın tekil bir girişimci tipolojisiyle açıklanamayacağını; aksine çok katmanlı ve hibrit bir girişimcilik modeli sergilediğini göstermektedir.

Bir yönüyle, Hürrem Sultan'ın vakıf ve mukataa gibi kurumsal mekanizmaları dönüştürücü biçimde kullanması, onu kurumsal girişimcilik literatürü ile ilişkilendirmektedir. Kurumsal girişimciler, mevcut kuralları yeniden şekillendirerek yeni ekonomik alanlar yaratmaktadırlar (Battilana vd., 2009). Bu doğrultuda Hürrem Sultan'ın vakıf sistemini sadece bir hayır aracı değil, aynı zamanda sürdürülebilir bir ekonomik organizasyon olarak yapılandırması, mevcut kurumsal mekanizmaları ekonomik ve sosyal amaçlar doğrultusunda etkin biçimde kullandığını göstermektedir.

Bunun yanında, elde edilen gelirlerin sistematik biçimde sosyal refaha yönlendirilmesi, Hürrem Sultan'ı sosyal girişimcilik perspektifine yakınlaştırmaktadır. Sosyal girişimcilik, ekonomik değer ile toplumsal faydanın birlikte üretildiği hibrit organizasyonel yapılara işaret etmektedir (Mair ve Martí, 2006; Zahra vd., 2009). Hürrem Sultan'ın vakıf temelli modeli, bu yaklaşımın erken tarihsel örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan, farklı sektörlerde eş zamanlı faaliyet göstermesi, onun portföy girişimcisi niteliğini ortaya koymaktadır. Bu durum, modern finans teorisinde riskin dağıtılması ve getiri optimizasyonu ile ilişkilendirilen portföy yaklaşımı ile örtüşmektedir (Markowitz, 1952). Hürrem Sultan'ın deniz ticareti, tarım, gayrimenkul ve vergi işletmeciliği gibi alanlara yayılmış yatırımları, ekonomik riskleri dengeleyen stratejik bir çeşitlendirme modeline işaret etmektedir.

Ayrıca, girişimcilik faaliyetlerinin devlet yapısı ile iç içe olması, Hürrem Sultan'ı devlet-bağlantılı (state-embedded) girişimcilik modeli kapsamında değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Kurumsal ekonomi literatürü, ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde politik ve kurumsal yapı tarafından şekillendirildiğini vurgulamaktadır (Acemoglu ve Robinson, 2001). Bu çerçevede Hürrem Sultan'ın ekonomik gücü, yalnızca piyasa dinamiklerinden değil, aynı zamanda devletle kurduğu yapısal ilişkilerden beslenmektedir.

Buna ek olarak, yatırımların sistematik biçimde sosyal etki üretmeye yönlendirilmesi, onun etki odaklı girişimcilik yaklaşımıyla benzer özellikler taşıdığını göstermektedir. Günümüzde etki yatırımı yaklaşımı, finansal sürdürülebilirlik ile sosyal faydanın birlikte optimize edilmesini esas almaktadır. Hürrem Sultan'ın vakıf sistemi aracılığıyla kurduğu model, bu yaklaşımın tarihsel bir prototipi olarak değerlendirilebilir.

Son olarak, farklı sektörlerdeki faaliyetlerin merkezi bir yapı altında koordine edilmesi, Hürrem Sultan'ın ekonomik organizasyonunun proto-holding niteliği taşıdığını göstermektedir. Bu durum, modern çok sektörlü işletme gruplarının erken bir formu olarak yorumlanabilir.

Elde edilen bulgular, girişimciliğin yalnızca bireysel fırsatların değerlendirilmesine dayalı ekonomik bir faaliyet olarak ele alınmasının tarihsel örnekleri açıklamakta yetersiz kalabileceğini göstermektedir (Welter ve Baker, 2021; Wadhwani, 2016). Bu durum, girişimciliğin tarihsel, kurumsal ve toplumsal koşullar içerisinde şekillendiğini savunan çalışmalarla uyumludur (Wadhwani, 2007; Welter, 2011; Wadhwani ve Jones, 2014). Özellikle Osmanlı Devleti gibi piyasa mekanizmalarının devlet yapısı, vakıf sistemi ve toplumsal meşruiyet biçimleri ile iç içe geçtiği yapılarda girişimcilik faaliyetlerinin modern piyasa ekonomilerindeki bireysel girişimcilik anlayışından farklı biçimlerde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Batı merkezli girişimcilik kuramlarının tarihsel ve coğrafi sınırlarına ilişkin tartışmalara katkı sunmaktadır.

Bunun yanında, çalışma, kadın girişimciliği literatürü açısından da önemli çıkarımlar ortaya koymaktadır. Kadın girişimciliğine ilişkin mevcut çalışmalar çoğunlukla modern piyasa ekonomileri içerisindeki bireysel girişim faaliyetlerine odaklanırken (Yadav ve Unni, 2016), Hürrem Sultan örneği tarihsel süreçte kadınların ekonomik kaynakları yönlendirebildiğini, kurumsal yapıları etkin biçimde kullanabildiğini ve ekonomik değer ile sosyal faydayı eş zamanlı olarak üretebildiğini göstermektedir. Bu bulgu, kadın girişimciliğinin yalnızca modern piyasa ekonomilerine özgü bir olgu olarak değerlendirilmesinin sınırlı kalabileceğine ve tarihsel örnekler üzerinden yeniden ele alınması gerektiğine işaret etmektedir (Zilfi, 1997).

Bu değerlendirmeler doğrultusunda, Hürrem Sultan'ın girişimcilik faaliyetleri tekil bir kuramsal kategori ile açıklanamayacak nitelikte olup; kurumsal mekanizmaların dönüştürülmesini içeren kurumsal girişimcilik, ekonomik değer ile toplumsal faydanın birlikte üretildiği sosyal girişimcilik, farklı sektörlere yayılmış yatırımlar üzerinden risk dağılımını esas alan portföy girişimciliği, devlet yapılarıyla karşılıklı bağımlılık içinde şekillenen devlet-gömülü girişimcilik ve finansal sürdürülebilirlik ile sosyal etkiyi birlikte hedefleyen etki odaklı girişimcilik boyutlarının eşzamanlı olarak keşiştiği bütünleşik bir girişimcilik formu olarak değerlendirilebilir.

Bu model, girişimciliğin yalnızca bireysel fırsat değerlendirme süreci olmadığını; aynı zamanda kurumsal yapı, devlet ilişkileri ve toplumsal fayda üretimi ile iç içe geçmiş çok katmanlı bir olgu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Hürrem Sultan örneği, girişimcilik literatürüne önemli katkılar sunmaktadır. Bunlar; girişimciliğin yalnızca Batı merkezli ve modern ekonomik sistemlerle sınırlı olmadığını tarihsel bir örnek üzerinden göstermesi ve hibrit girişimcilik modellerinin tarihsel kökenlerine ilişkin tartışmalara katkı sağlamasıdır.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak çalışma, doğrudan birincil arşiv belgeleri yerine ağırlıklı olarak ikincil tarihsel kaynaklara dayanmaktadır. İkinci olarak, inceleme tek bir tarihsel aktör olan Hürrem Sultan örneği ile sınırlandırılmıştır. Bu durum, bulguların Osmanlı Devleti'ndeki tüm kadın girişimcilik örneklerine genellenmesini sınırlandırmaktadır.

Sonuç olarak çalışma, gelecekte yapılacak araştırmalar için Osmanlı Devleti gibi farklı tarihsel ve kurumsal yapılarda girişimciliğin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymakta ve tarihsel örneklerin modern girişimcilik kuramlarının açıklayıcılığını genişletme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Gelecekte yapılacak araştırmaların, Mihrimah Sultan, Kösem Sultan ve Nurbanu Sultan gibi farklı hanedan kadınlarının ekonomik faaliyetlerini karşılaştırmalı biçimde incelemesi; ayrıca Osmanlı Devleti'nde kadın girişimciliğinin farklı dönemlerdeki dönüşümünü arşiv temelli çalışmalarla ele alması önerilmektedir. Bunun yanında tarihsel girişimcilik yaklaşımının Batı dışı toplumlar açısından daha geniş örneklerle test edilmesi literatüre katkı sağlayabilir.

Hakem Değerlendirmesi / Peer-review:

Dış bağımsız

Externally peer-reviewed

Çıkar Çatışması / Conflict of interests:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

The author has no conflict of interest to declare.

Finansal Destek / Grant Support:

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça / References

- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2001). The colonial origins of comparative development: An empirical investigation. *American Economic Review*, 91(5), 1369–1401. <https://doi.org/10.1257/aer.91.5.1369>
- Akkuş, Y. & Menteş, S. A. (2018). Osmanlı İmparatorluğu'nda Girişimcilik: Klasik Dönem Üzerine Bir Çalışma. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 169-186. <https://doi.org/10.17336/igusbd.405820>
- Altınay, A. R. (2011). *Kadınlar Saltanatı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1943). *XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda zirai ekonominin hukuki ve mali esasları*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- Barkan, Ö. L. (1980). *Türkiye'de Toprak Meselesi*. İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Battilana, J., Leca, B., & Boxenbaum, E. (2009). How actors change institutions: Towards a theory of institutional entrepreneurship. *Academy of Management Annals*, 3(1), 65–107. <https://doi.org/10.1177/0170840609104805>
- Baumol, W. J. (1990). Entrepreneurship: Productive, unproductive, and destructive. *Journal of Political Economy*, 98(5), 893–921. <https://doi.org/10.1086/261712>
- Beytar, A. (2025). *Osmanlı Devleti'nde vakıfların sosyo-ekonomik boyutu: Fatih ve Süleymaniye külliyesi özelinde bir inceleme*. Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Aksaray.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40 <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Buğra, A. (1994). *State and business in modern Turkey: A comparative study*. Albany, NY: SUNY Press.
- Carlsson, B., Braunerhjelm, P., McKelvey, M., Olofsson, C., Persson, L., & Ylinenpää, H. (2013). The evolving domain of entrepreneurship research. *Small Business Economics*, 41, 913–930. <https://doi.org/10.1007/s11187-013-9503-y>
- Clot, A. (2005). *Muhteşem Süleyman: Osmanlı'nın Altın Çağı*. (T. Ilgaz, Çev.). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Cook, M. A. (1972). *Population pressure in rural Anatolia: 1450-1600*. London: Oxford University Press.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- Çizakça, M. (1996). *A Comparative Evolution of Business Partnerships: The Islamic World and Europe*. Leiden: E.J. Brill.
- Çizakça, M. (2000). *A history of philanthropic foundations: The Islamic world from the seventh century to the present*. İstanbul: Boğaziçi University Press.
- Davidsson, P. (2015). Entrepreneurial opportunities and the entrepreneurship nexus: A re-conceptualisation. *Journal of Business Venturing*, 30(5), 674–695. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2015.01.002>
- Dávila, C., & Lluch, A. (2022). Entrepreneurship in emerging markets: Female entrepreneurs in Colombia since 1990. *Business History Review*, 96(2), 373–397. <https://doi.org/10.1017/S0007680522000502>
- Dirlik, S., & Leblebici, H. (2016). *Türkiye'deki İşletmelerin tarihini anlamada iktisadi, politik, sosyal ve yasal bağlamın önemi*. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 45, 140-153.
- Doğan, H. (2022). *Muhasebe Kayıtları Işığında Haseki Hürrem Sultan'ın İstanbul'daki Vakıflarının Mali Bilançosu (H.968/M.1560-1561)*. Osmanlı'da Toplum, Şehir ve Ticaret -III- içinde (ss. 65-100).
- Gartner, W. B. (1985). A conceptual framework for describing the phenomenon of new venture creation. *Academy of Management Review*, 10(4), 696–706. <https://doi.org/10.5465/amr.1985.4279094>

- Genç, M. (1975). *Osmanlı maliyesinde malikâne sistemi*. O. Okyar ve Ü. Nalbantoğlu (Haz.), Türkiye İktisat Tarihi Semineri içinde. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American journal of sociology*, 91(3), 481-510.
- İnalçık, H. (1973). *The Ottoman Empire: The classical age 1300-1600*. London: Weidenfeld and Nicolson
- İslamoğlu-İnan, H. (1994). *State and Peasant in the Ottoman Empire: Agrarian Power Relations and Regional Economic Development in Ottoman Anatolia during the Sixteenth Century*. Leiden: E.J. Brill.
- Jennings, J. E., & Brush, C. G. (2013). Research on women entrepreneurs. *Academy of Management Annals*, 7(1), 663-715. <https://doi.org/10.1080/19416520.2013.782190>
- Kan, T. & Binan, D. (2014). İstanbul Süleymaniye külliyesi örneğinde külliye için bir yönetim modeli önerisi. *Tasarım+ Kuram*, 10(17), 94-119. <https://doi.org/10.23835/tasarimkuram.239602>
- Kazıcı, Z. (2003). *Osmanlı vakıf medeniyeti*. İstanbul: Bilge Yayınevi.
- Kirzner, I. M. (1997). Entrepreneurial discovery. *Journal of Economic Literature*, 35(1), 60-85. <https://doi.org/10.1257/jel.35.1.60>
- Koç, A. & Özdemir, Ö. (2017). Kanûnî vakfiyesi'ne göre Süleymaniye Camii ve görevlileri. *Diyanet İlmi Dergi*, 53(2), 119-147. <https://doi.org/10.61304/did.383132>
- Koselleck, R. (2004). *Futures past: On the semantics of historical time*. Columbia University Press.
- Kuran, T. (2001). The Provision of Public Goods under Islamic Law: Origins, Impact, and Limitations of the Waqf System. *Law & Society Review*, 35(4), 841-897 <https://doi.org/10.2307/3185418>
- Kuran, T. (2012). *The long divergence: How Islamic law held back the Middle East*. Princeton University Press
- Lune, H., & Berg, B. L. (2011). *Qualitative research methods for the social sciences* (8th ed.). Pearson.
- Mair, J., & Martí, I. (2006). Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*, 41(1), 36-44. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2006.00126.x>
- Markowitz, H. (1952). Portfolio selection. *The Journal of Finance*, 7(1), 77-91. <https://doi.org/10.2307/2975974>
- McClelland, D. C. (1987). Characteristics of successful entrepreneurs. *The Journal of Creative Behavior*, 21(3), 219-233
- McMullen, J. S. (2011). Delineating the domain of development entrepreneurship: A market-based approach to facilitating inclusive economic growth. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 35(1), 185-193. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2010.00428.x>
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 3rd edition.
- Necipoğlu, G. (2013). *Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, Çev.Gül Çağalı Güven, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge university press.
- Oluk, D. Ş. (2013). *Kanunî Sultan Süleyman'ın hayatındaki üç kadın: Hafsa Valide Sultan, Hürrem Sultan, Mihrimah Sultan*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek lisans tezi, Kayseri.
- Özcan, T. (2003). *Osmanlı para vakıfları: Kanunî dönemi Üsküdar örneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Peirce, L. P. (1993). *The imperial harem: Women and sovereignty in the Ottoman Empire*. Oxford University Press, USA.
- Prouchet, L. (2025). Business history and social entrepreneurship. *Business History*. <https://doi.org/10.1080/00076791.2025.2584546>
- Sarfo, J. O., & Ofori, P. K. (2017). A book review: Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches. *Russian Journal of Sociology*, (3), 30-33. <https://doi.org/10.13187/rjs.2017.1.30>
- Schumpeter, J. A. (1934). *The theory of economic development*. Harvard University Press.

- Schumpeter, J. A. (1947). The creative response in economic history. *The journal of economic history*, 7(2), 149-159.
- Schumpeter, J. A. (2006). *History of economic analysis*. Routledge.
- Shane, S., & Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship. *Academy of Management Review*, 25(1), 217-226. <https://doi.org/10.5465/amr.2000.2791611>
- Shionoya, Y. (2005). *The soul of the German historical school: methodological essays on Schmoller, Weber, and Schumpeter*. Boston, MA: Springer US.
- Singer, A. (2012). *İyilik Yap Denize At: Müslüman Toplumlarda Hayırseverlik*. (A. Özdamar, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tanman, M. B. (2003). *Haseki Külliyesi. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 4, s. 101). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
- Tosh, J. (2021). *The pursuit of history: Aims, methods and new directions in the study of history* (7th ed.). Routledge.
- Uygun, R. (2019). Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Döneminde Girişimcilik ve Girişimci Tipolojileri. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 371-385.
- Wadhwani, R. D. (2007). *Historical Approaches to Entrepreneurship Research*. Paper presented at UNC Chapel Hill Center for Entrepreneurial Initiatives. <https://scholarlycommons.pacific.edu/esob-facpres/11>
- Wadhwani, R. D. (2016). *Entrepreneurship in historical context: Using history to develop theory and understand process*. In *A research agenda for entrepreneurship and context* (pp. 65-78). Edward Elgar Publishing.
- Wadhwani, R. D., & Jones, G. (2014). Business history and entrepreneurship. *Business History Review*, 88(1), 1-11. <https://doi.org/10.1017/S000768051400001X>
- Welter, F. (2011). Contextualising entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 35(1), 165-184. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2010.00432.x>
- Welter, F., & Baker, T. (2021). Moving contexts onto new roads: Clues from other disciplines. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 45(5), 1154-1175. <https://doi.org/10.1177/1042258720930996>
- Wennekers, S., & Thurik, R. (1999). Entrepreneurship and growth. *Small Business Economics*, 13(1), 27-55. <https://doi.org/10.1023/A:1008063200484>
- Winata, S. (2008). *The economic determinants of entrepreneurial activity: evidence from a Bayesian approach: a thesis presented in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Business Studies in Financial Economics at Massey University* (Doctoral dissertation, Massey University).
- Xu, C., Zhou, H., Fan, B., & Sun, Y. (2024). Shaping contexts through entrepreneurship. *Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 18(1), 73-99. <https://doi.org/10.1108/APIIE-08-2023-0157>
- Yadav, V., & Unni, J. (2016). Women entrepreneurship: research review and future directions. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 6(1), 12. <https://doi.org/10.1186/s40497-016-0055-x>
- Yavuzcan, Z. (2019). *Osmanlı Devleti'nde hayırsever hanım sultanlara bir örnek: Hürrem Sultan* (Yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Zahra, S. A., Gedajlovic, E., Neubaum, D. O., & Shulman, J. M. (2009). A typology of social entrepreneurs: Motives, search processes and ethical challenges. *Academy of Management Review*, 34(3), 519-532. <https://doi.org/10.5465/amr.2009.40633119>
- Zilfi, M. C. (Ed.). (1997). *Women in the Ottoman Empire: Middle Eastern women in the early modern era* (Vol. 10). Brill.